

IQTISODIYOTDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Xudoyberganov Z.D.¹, Ravshanov X.A.², Orifi D.Sh.³

¹“O'zbektelekom” AK Janubiy filiali Direktorning
birinchi o'rinbosari, O'zbekiston, Samarqand.

²“O'zbektelekom” AK Janubiy-G'arbiy filiali Direktori,
O'zbekiston, Samarqand.

³“O'zbektelekom” AK Janubiy-G'arbiy filiali Direktorning
o'rinbosari, O'zbekiston, Samarqand.

Annotatsiya. So'nggi o'n yilliklarda axborot texnologiyalari (AT) iqtisodiyotda tub burilishlarga sabab bo'ldi. Global iqtisodiy jarayonlar axborot oqimi va uning samarali boshqarilishiga bog'liq bo'lib qoldi. Kompyuter texnikasi, internet, ma'lumotlarni qayta ishlash tizimlari va raqamli kommunikatsiyalar iqtisodiyotning barcha sohalariga ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu maqolada iqtisodiyotda axborot texnologiyalarining ahamiyati, ularning iqtisodiy faoliyatni samarali tashkil etishdagi o'rni hamda rivojlanish istiqbollari tahlil qilinadi. Shu bilan birga ushbu maqolada umumiy kompyuterlashtirish tufayli yangi bosqichga chiqqan axborot texnologiyalarining mohiyati o'rganiladi. Axborot iqtisodiyotining dolzarb masalalari va iqtisodiy haqiqatning o'zgarayotgan jihatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar. Axborot texnologiyalari, iqtisodiyot, iqtisodiy axborot, axborot iqtisodiyoti.

Kirish. Hozirgi zamonda axborot texnologiyalari ma'lum va oldindan ishlab chiqilgan algoritmlar bo'yicha har qanday ma'lumotni kompyuterda qayta ishlash jarayonini anglatadi. Shuningdek, bu — ma'lumotni qisqa vaqt ichida ma'lum masofalarga uzatishdir. Ushbu jarayonning ajralmas qismi katta hajmdagi ma'lumotlarni saqlash hisoblanadi.

Biz axborot sivilizatsiyasi davrida yashayapmiz. U axborot-kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi va doimiy takomillashuvi natijasida yuzaga kelmoqda. Ishonch bilan aytish mumkinki, kompyuterlashtirish tufayli axborot texnologiyalari ma'lumotlarni saqlash, uzatish, qabul qilish va qayta ishlashning mutlaqo yangi bosqichiga chiqdi.

Ishonch bilan aytish mumkinki, axborot texnologiyalarini ishlab chiqish - bu katta xarajat talab qiladigan, yuqori malakali mutaxassislar tayyorgarligini hamda ilm-fan maydonini talab etadigan sohadir. Biroq shunga qaramay, ushbu jarayonni inqilobiy o'zgarishlar bilan qiyoslash mumkin [1].

Asosiy qism. Axborot iqtisodiyotiga kelsak, aytish mumkinki, u iqtisodiy haqiqatning ko'plab jihatlari va holatlarini o'zgartirdi. Ularga pul funksiyasi ham

kiradi — u umumiy mehnat sarfi ekvivalenti bo'lishdan asta-sekin hisob-kitob vositasiga aylandi. Shuningdek, axborot texnologiyalarining rivojlanish samarasiga to'lov tizimlari va virtual banklar misol bo'la oladi.

Axborot texnologiyalarining iqtisodiyotdagi qo'llanilishi quyidagi ijobiy natijalarga olib keladi:

1. Ish jarayonlarini avtomatlashtirish: Qo'lda bajariladigan ishlar tez va aniq bajariladi, xatoliklar kamayadi.

2. Tezkor axborot almashinuvi: Tashkilot ichida va tashqarisida axborot uzatish tezligi oshadi, bu esa samarali hamkorlikni ta'minlaydi.

3. Resurslarni tejash: Ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlarida resurslardan samaraliroq foydalanish imkoniyati yaratiladi.

4. Bozor sharoitlariga moslashish: Tezkor ma'lumot almashinuvi tufayli biznes tezlik bilan yangi sharoitlarga moslasha oladi.

5. Yangi biznes imkoniyatlari: Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi yangi xizmat va mahsulotlar yaratishga sabab bo'ladi.

Iqtisodiyot va biznesda axborot texnologiyalari ma'lumotlarni saralash, qayta ishlash, yig'ish kabi amaliyotlar uchun, shuningdek hisoblash texnikasi va jarayon ishtirokchilarining o'zaro hamkorligini tashkil etish uchun qo'llaniladi. Shubhasiz, axborot texnologiyalaridan foydalanish axborot ehtiyojlarini qondirish, tezkor aloqa va boshqa shu kabi maqsadlarda ham xizmat qiladi.

Ta'limiy tarkibiy qismga ham to'xtalish lozim, u iqtisodiyotda axborot texnologiyalaridan foydalanish bilan bog'liqdir. Axborot texnologiyalari to'liq quvvatda ishlashi uchun ularni maksimal darajada samarali qo'llashni bilish zarur. Shu bois ko'plab boshqaruvchilar xodimlarni o'qitishga, shuningdek iqtisodiyotda axborot texnologiyalari sohasidagi eng yangi ishlanmalarni kuzatishga katta e'tibor qaratadilar.

Natijada, iqtisodiyotdagi axborot texnologiyalarini umumiy holda iqtisodiy ma'lumotlarga kompyuter texnikasi yordamida ishlov berish orqali optimal zaruriy natijani olishga qaratilgan harakatlar majmuasi sifatida ta'riflash mumkin [2].

Iqtisodiyotni boshqarishda axborot tizimlarini yaratish va ularning faoliyati axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan bevosita bog'liqdir. Ya'ni, ular avtomatlashtirilgan axborot tizimlarining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Avtomatlashtirilgan axborot texnologiyasi — bu ma'lumotlarni saqlash, uzatish, yig'ish va qayta ishlash uchun hisoblash texnikasi va aloqa tizimlarining usul va vositalaridan foydalaniladigan axborot texnologiyasidir [5].

Tahlil va muhokama. Shuni ta'kidlash lozimki, bozor munosabatlari sharoitida axborot va axborot xizmatlariga bo'lgan talabning ortishi zamonaviy axborotlarni qayta ishlash texnologiyasini texnik vositalarning katta qismini qo'llashga yo'naltirdi. Bunday vositalarga, eng avvalo, elektron hisoblash mashinalari va aloqa vositalari kiradi. Shu munosabat bilan turli konfiguratsiyadagi hisoblash tizimlari va tarmoqlari

yaratilmoqda, ularning maqsadi faqat ma'lumot to'plash emas, balki terminal qurilmalarni mutaxassis yoki rahbarning ish joyiga maksimal darajada yaqinlashtirishdir. Ana shu hol avtomatlashtirilgan axborot texnologiyalarining ko'p yillik rivojlanishidagi katta yutuq bo'ldi.

Ma'lumki, iqtisodiy axborot tizimining mohiyati tegishli ma'lumotlarni qayta ishlashdan iborat. Bu yerda to'g'ridan-to'g'ri predmet sohasi sifatida buxgalteriya hisobi, statistika, sug'urta, bank, kredit-moliya faoliyati, shuningdek boshqa turdagi tijorat faoliyatlari kiradi. Ish joyida iqtisodiy axborot tizimidan foydalanish uchun uni axborot texnologiyalari yordamida loyihalash talab etiladi.

Ta'kidlash lozimki, ilgari tizimni loyihalash jarayoni predmet sohasi ma'lumotlarini qayta ishlashdan alohida amalga oshirilgan. Hozir esa u ham mustaqil ravishda mavjud bo'lib, loyiha ishlab chiquvchilardan juda yuqori malaka talab qiladi. Shu tariqa, hozirgi vaqtda iqtisodiyotda mavjud bo'lgan axborot texnologiyalari nafaqat har qanday foydalanuvchiga ochiq, balki tizimning alohida komponentlarini loyihalash jarayonini axborotni qayta ishlash bilan birlashtirish imkonini beradi. Bunga elektron pochta, elektron ofis, matn va jadval protsessorlari va boshqalar misol bo'la oladi. Oddiy foydalanuvchi uchun qulay axborot texnologiyalarini yaratish jarayoni davom etmoqda [3, 4].

Iqtisodiyotda axborot texnologiyalari deganda kompyuterlar, telefon aloqasi, kabel televideniyesi, ko'paytirish texnikasi, o'quv dasturlarini yaratish va boshqalar tushuniladi. Bozor munosabatlarining rivojlanishi fonida yangi tadbirkorlik faoliyati turlari paydo bo'lmoqda. Bu rivojlanish axborot biznesi bilan shug'ullanuvchi firmalar, axborot texnologiyalarini ishlab chiqish, avtomatlashtirilgan tizim komponentlarini tarqatish kabi yo'nalishlarni qamrab oladi [6].

Bularning barchasidan foydalanish nafaqat axborot texnologiyalarini tez va samarali tarqatish va qo'llash, balki ularni juda keng ko'lamda yaratish imkonini ham beradi. Shuni anglash kerakki, iqtisodiy axborot - bu butun jarayonning ajralmas va muhim tarkibiy qismidir.

Hozirgi paytda turli xil axborot texnologiyalari turlarini yagona kompyuter-texnologik majmuaga birlashtirish tendensiyasi kuzatilmoqda, bu majmua integratsiyalashgan deb ataladi. Undagi eng muhim tarkibiy qismlar aloqa vositalari bo'lib, ular nafaqat boshqaruv faoliyatini avtomatlashtirishning keng imkoniyatlarini ta'minlaydi, balki turli xil tarmoq variantlariga ega avtomatlashtirilgan axborot texnologiyalarini yaratishning bevosita asosi hisoblanadi.

Axborot texnologiyalari iqtisodiyotga quyidagi yo'nalishlarda sezilarli ta'sir ko'rsatadi:

Ish samaradorligi: Jarayonlarning avtomatlashtirilishi va axborot oqimining tezligi ish unumdorligini oshiradi.

Raqobatbardoshlik: Innovatsiyalar va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali

korxonalar raqobatda ustunlikka ega bo'lishadi.

Bozor segmentatsiyasi: Ma'lumotlar asosida bozorni chuqur tahlil qilib, mijozlarga moslashtirilgan mahsulot va xizmatlar yaratish mumkin.

Xalqaro integratsiya: Axborot texnologiyalari orqali korxonalar global bozorga chiqish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish imkoniga ega bo'ladi.

Axborot texnologiyalari sohasidagi yangi innovatsiyalar iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasini yanada tezlashtirmoqda. Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (big data), blokcheyn, IoT (Internet of Things) kabi texnologiyalar iqtisodiyotning samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, raqamli bo'shliqlarni kamaytirish, kiberxavfsizlikni ta'minlash va malakali kadrlarni tayyorlash dolzarb masalalardan hisoblanadi. Davlatlar va korxonalar ushbu sohalarga katta e'tibor qaratib, raqamli iqtisodiyotga tayyorgarlikni oshirmoqdalar.

Bunday texnologiyalarga quyidagilar kiradi: lokal, ko'p darajali, taqsimlangan, global hisoblash tarmoqlari, elektron pochta, integrallashgan xizmatlar raqamli tarmoqlari [7]. Ularning barchasi ma'lumotlarni uzatish, to'plash, qayta ishlash, saqlash va himoya qilish qurilmalaridan tashkil topgan obyektlar majmuasining texnologik o'zaro ta'siriga yo'naltirilgan. Bular birgalikda yuqori murakkablikdagi integratsiyalashgan kompyuterli ma'lumotlarni qayta ishlash tizimlarini hosil qiladi, bunda iqtisodiyotdagi boshqaruv jarayonlarini amalga oshirish uchun deyarli cheklanmagan ekspluatatsion imkoniyatlar mavjud.

Xulosa. Axborot texnologiyalari iqtisodiyotning barcha sohalarida ajralmas qismga aylandi. Ular ish samaradorligini oshirish, yangi biznes imkoniyatlarini yaratish va raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim omildir. Kelajakda esa AT yanada chuqurroq integratsiyalashib, iqtisodiyotni yangi bosqichga olib chiqadi. Yangi axborot texnologiyalari jamiyat rivojlanishining industrial davrdan axborot davriga o'tishining asosi bo'lib, bu jarayon global miqyosda amalga oshmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Аксенов Д.А. Перспективы использования блокчейн-технологий в финансовой отрасли // Банковские услуги. 2017. № 12. С. 24-29.
2. Ахтямов М., Гончар Е. Методология построения системы финансово-экономического управления корпорациями // Предпринимательство. 2013. № 8. С. 35-42.
3. Глазов М.М., Фирова И.П. Менеджмент предприятия: анализ и диагностика. - Санкт-Петербург, 2005. – 228 с.
4. Завиваев Н.С., Проскура Д.В., Шамин Е.А. Информатизация общества, как основа глобальной конкурентоспособности // Азимут научных исследований: экономика и управление. 2016. Т. 5. № 2 (15). С. 234-237.
5. Полянская Н.А., Шамин А.Е. Актуальные проблемы подготовки кадров

для It-сектора Нижегородской области // Вестник НГИЭИ. 2014. № 9 (40). С. 107-118.

6. Пятов М.Л., Соловей Т.Н. Практика распространения нефинансовых отчетов компаний как способ формирования их конкурентных преимуществ // Вестник ИПБ (Вестник профессиональных бухгалтеров). 2017. № 3. С. 29 – 39.

7. Сулейманова К.А. Развитие российской выставочной индустрии на современном этапе // Вестник экономической интеграции. 2010. № 2. С. 93-98.